

Inleiding

‘A blow job is a blow job and has to be done well’. Zo begint een artikel over fellatio in een lang vergeten undergroundblad uit de jaren zestig. De schrijfster raadt haar seksegenoten aan beurtelings ijsklontjes en warme thee in de mond te nemen terwille van de variatie. Het klinkt als een bericht uit een andere wereld.

Al geruime tijd krijgen de negatieve aspecten van seks de volle aandacht: incest, seksueel geweld, aids. Schandalen halen regelmatig de koppen van de kranten: Oude Pekela, de Bolderkar. Pornografie en prostitutie staan opnieuw ter discussie. Toch was ruim twintig jaar geleden, in de dagen van de seksuele revolutie, de verwachting dat door de bevrijding van de seks het seksuele lijden vanzelf zou verdwijnen. Het liep heel anders: allerlei seksuele ellende is aan het licht gekomen juist doordat over seksualiteit onbevangen wordt gesproken. De vrijmoedigheid waarmee men het debat nu voert, lijkt gewoon. We zouden bijna vergeten dat de ‘verworvenheden’ van de seksuele revolutie ook echt zijn veroverd: seks voor het huwelijk, beschikbaarheid van anticonceptiemiddelen, seks in de vitrines en de media, ruimte voor homoseksuelen. In de tweede helft van de jaren zeventig streefden pedofielen naar emancipatie. Maar ze kwamen te laat; het tij was gekeerd en hun streven kwam in een kwaad daglicht te staan. De discussie over schadelijkheid van seks in ongelijke machtsverhoudingen heeft die over tolerantie achterhaald. De meningen over ontoelaatbare seks zijn weer sterk verdeeld geraakt.

Dat bleek eens te meer bij de bespreking van een artikel over incestplegers in een gezelschap van sociologen, psychologen en historici.¹ In de discussie kwamen de beide gastredacteuren van deze bundel tegenover elkaar te staan. Het humanitaire karakter van de voorgestelde vervanging van gevangenisstraf door therapie werd aangevochten. De vraag rees of feministen de aandacht voor seksueel misbruik niet overdreven en daarmee nieuwe vormen van seksuele hypocrisie introduceerden. Therapie is dan een uiting van zedenmeesterij en een wapen in de handen van morele entrepreneurs. Maar was de ontdekking van seksueel misbruik als maatschappelijk

onrecht dan geen belangrijke fase in de emancipatiebeweging van vrouwen ten opzichte van mannen? En dat morele verontwaardiging daarbij als wapen dient, maakt het ontdekte onrecht niet minder reëel. Daartegenover werd weer aangevoerd dat onrecht en onlust de openbare discussie zijn gaan beheersen; de angst voor verdachtmakingen frustrereert affectieve uitingen tussen volwassenen en kinderen. Iedere aanraking kan tegenwoordig bijgedachten oproepen: onschuldige uiting van sympathie of ongewenste intimiteit? De discussie over seksualiteit is de afgelopen vijftientig jaar inderdaad spectaculair veranderd.

Al tijdens de revolutie verschenen boeken en artikelen waarin activisten zelf reflecteerden op wat ze aan het doen waren. Daarna kwamen er beschouwingen van teleurgestelde koplopers, met als meest fameuze voorbeeld Jos van Ussels *Afscheid van de seksualiteit* (1970). Anja Meulenbelt verruilde met *De schaamte voorbij* (1975) de idealen van de seksuele revolutie voor die van het feminisme en het lesbische. De kampioenen van permissiviteit en taboedoorbreking gingen de borden verhangen; de revolutie was verleden tijd. In *Gemengde gevoelens* gaven de seksuoloog Jos Frenken en de wijsgeer R.Kwant een nabeschuiving en concludeerden zij dat de revolutie het gemakkelijker heeft gemaakt om in het openbaar over seks te spreken, maar dat bijna niemand over zijn eigen seksuele leven bericht.² De sociologe Iteke Weeda en de psychologe Gerda de Bruijn verlegden vervolgens het accent van seks naar vriendschappen en relaties.³ Binnen de traditie van de sociale seksuologie loste de seks definitief op in gezelligheid en intimiteit.

Paul Schnabel neemt met zijn sociologische beschouwingen over de seksuele revolutie een bijzondere plaats in. Vanaf zijn eerste artikel in de *Sociologische Gids* (1973) plaatst hij de revolutie in een ontwikkelingsperspectief en in latere artikelen bouwt hij verder aan een theorie van de seksuele omwenteling.⁴ In het openingsartikel 'Het verlies van de seksuele onschuld' voegt hij een nieuwe schakel toe. Hij licht het thema van de bundel toe en neemt de vermaarde *Sextant*-rede van Mary Zeldenrust-Noordanus als vertrekpunt om de balans van de seksuele revolutie op te maken. Het NVSH-programma is in korte tijd werkelijkheid geworden; de strijd ging tegen een kolos op lemen voeten. Een onbedoeld gevolg van de bevrijding was de ontdekking van het seksuele onrecht.

Ron van der Vliet beschikt uit eigen onderzoek over de meest recente statistieken van seksueel gedrag van de jeugd en heeft die vergeleken met cijfermateriaal uit eerder onderzoek. Jongeren zijn steeds vroeger seksueel rijp. Van der Vliet beschrijft de ontwikkeling van wat hij een seksueel moratorium noemt en vraagt zich af op welke manier de jeugd daar gebruik van maakt. Evert Ketting completeert het beeld van de seksuele veranderingen door niet alleen het gedrag van jongeren, maar ook hun meningen en morele opvattingen daarover weer te geven. Tegelijk relativeert hij de waarde van de enquête-antwoorden: doen de meisjes en jongens wel wat ze zeggen te doen? De rubriek 'Wij willen weten' in het NVSH-blad *Sextant* is een aardige barometer van seksuele meningen in progressief Nederland. Hugo Röling geeft in zijn artikel de veranderingen daarin aan gedurende het tijdvak 1938-1985. Er is een individualisering van de seksuele activiteit opgetreden. De vragenstellers krijgen in toenemende mate het advies om allereerst zorg te dragen voor de eigen seksuele bevrediging. Gert Hekma beschrijft de 'seksuele kermis' die in Amsterdam tussen 1968 en 1970 te zien was. Deze vertoning heeft het kleurige beeld van de seksuele revolutie in sterke mate bepaald, terwijl de hoofdrolspelers en hun optredens goeddeels zijn vergeten.

Hierna komen meer specifieke onderwerpen aan de orde. De aandacht verschuift naar de schaduwkanten van seksuele contacten. De hervormers onderkenden die niet of waren van mening dat ze gevolgen waren van een repressieve moraal. De verspreiding van geslachtsziekten is tijdens de seksuele revolutie gebagatelliseerd. In haar artikel geeft Annet Mooij een gedetailleerd beeld van de toename van die ziekten, van de sociale groepen waaronder ze het meest voorkomen en van de opkomst van nieuwe aandoeningen en aids. Rineke van Daalen legt een verband tussen de medisch georiënteerde discussie over kindermishandeling en de definitie van incest die feministen later ontwikkelden. Het eerste heeft veel minder dan het laatste tot openbaar vertoon van morele verontwaardiging geleid. In de definitiestrijd raakt het gemeenschappelijke van beide op de achtergrond en krijgt het specifieke van incest de volle aandacht.

Sinds de jaren zestig heeft de homoseksuele emancipatie opmerkelijke vorderingen gemaakt. Op een zijtoneel van de homo-scene speelt zich met enige regelmaat een drama af tussen hoerenjongens en hun klanten. In zijn artikel over 'Fatale seks' beschrijft Frank van

Gemert hoe de motieven van beiden zich ontwikkelen en tezamen tot een gewelddadige afloop kunnen leiden. Lucie van Mens benadert de heteroprostitutie als een economisch bedrijf dat de afgelopen twintig jaar tegen de verwachtingen in een grote bloei heeft door- gemaakt. Hoerenlopers vertelden haar wat de 'vraagzijde' beweegt om de diensten van thuis- en clubwerksters in te roepen.

'Het verlies van de onschuld' biedt een andere aanpak dan gebruikelijk is in de sociale seksuologie. Dit specialisme is als toegepaste wetenschap uit de seksuele revolutie voortgekomen en heeft die ondersteund met onderzoek naar anticonceptie, abortus, seksuele onvredes. De sociaal-seksuologen zetten zich af tegen het biologisch-medische model en benadrukten van meet af aan het sociaal gevormde en dus sociaal beïnvloedbare van het seksuele leven. Hun werk staat in dienst van emancipatie, voorlichting en hulpverlening. De dominante benadering daarin is sociaal-psychologisch met een voorkeur voor steekproef-onderzoek naar gedragingen, houdingen en opinies. Een meer gedistantieerde, academische pendant is aan de universiteiten nooit goed tot ontplooiing gekomen. Het onderzoek naar seksualiteit is ook daar, en dan vooral bij psychologie, gericht geweest op klinische vragen en maatschappelijke problemen van hier en nu. Het onderwijs in de seksuologie hebben de sociale faculteiten links laten liggen. De bundel laat zien dat deze patstelling vanuit een historisch-sociologisch en cultureel-antropologisch perspectief te doorbreken is. De sociale faculteiten hebben hun onschuld lang genoeg bewaard.

Noten

- 1 J. Frenken, Opgelegde behandeling van incestplegers: een vijf-fasen model, *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*, 7/8 (1989), pp.759-773.
- 2 J. Frenken & R.C. Kwant, *Gemengde gevoelens. Seksualiteitsbeleving in de huwelijksrelatie*. Deventer, 1981.
- 3 Iteke Weeda, *Huwelijksleven, ideaal en praktijk*. Utrecht/Antwerpen, 1984 en Gerda de Bruijn, *Vrijen met een man, kan dat dan? Vrouwen over hun liefdesleven*. Baarn, 1985
- 4 P. Schnabel, Seksualiteit in de welvaartsstaat, *Sociologische Gids*, 20, 3 (1973), pp.191-206; recentelijk verscheen P. Schnabel, Forum: een veranderde kijk op seksualiteit, *Tijdschrift voor seksuologie*, 13, 3 (1989), pp.208-218.